

**Cemâleddîn Mehmet el-Münşî'nin "Nezilü't-Tenzîl" İsimli Tefsirinde
Kelime ve Kavram Tahlil Metodu**
The Method of Analysing The Concepts and Words In The Münşî's Tafseer
"Nezilü't-Tenzîl"

Ahmet Turan ÖZDEMİR

Öğretim Görevlisi, Lecturer, Sivas Cumhuriyet University Faculty of Theology/
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; PhD student, Istanbul University
Institute of Social Sciences / Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
aturan@cumhuriyet.edu.tr.

ORCID: 0000-0002-1547-8256

DOI: 10.56720/mevzu.1231274

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 08 Ocak / January 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Şubat / February 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March 2023

Atıf / Citation: ÖZDEMİR, A.T. (2023). Cemâleddîn Mehmet el-Münşî'nin
"Nezilü't-Tenzîl" İsimli Tefsirinde Kelime ve Kavram Tahlil Metodu. *Mevzu: Sosyal
Bilimler Dergisi*, 9 (Mart 2023): 401-430 DOI: 10.56720/mevzu.1231274

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
web:<http://dergipark.gov.tr/mevzu>|mailto:mevzusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz*

Bir metni doğru anlamada o metinde geçen kelimelerin anlamlarının bilinmesi öncelikli bir meseledir. Çünkü bir dilde en etkili ve güçlü birim kelimelerdir. Bu sebeple Kur'ân'ın insanlığa sunduğu mesajları anlamak için onda zikredilen kelime ve kavramların doğru anlaşılması büyük önem arz eder. Sahabe devrinden itibaren Kur'ân'da geçen kelimelerin manalarını anlama çabası başlamış, sonraki dönemlerde de bu çaba dilci ve müfessirler tarafından devam ettirilmiştir. Bunların sonucu olarak bu alanda birçok müstakil eser yazılmıştır. Bu makalede Osmanlı dönemi dilci müfessirlerinden Akhisarlı Cemâleddîn Mehmet el-Münşî'nin (ö.1000/1591) *Nezîlü't-Tenzîl* isimli tefsirinde kelime ve kavram tahlilleri yaparken kullandığı metot incelenmiştir. Özellikle isim ve fiiller ile süreç içerisinde kavramlaşan bazı kelimelerin tahlil yöntemi makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın temel kaynakları, Münşî'nin kaleme aldığı *Nezîlü't-Tenzîl* isimli tefsir ile onun kelime tahlilinde müracaat ettiği dil ve tefsir kaynaklarıdır. Bunlara ilaveten günümüzde Kur'ân'daki kelime ve kavramları ele alan çalışmalara da müracaat edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, Kur'ân'daki kelime ve kavramlara anlam vermenin titiz bir çalışma neticesinde mümkün olacağı ve Münşî'nin sade ve anlaşılır bir üslûpla bu titiz çalışmayı tefsirinde uyguladığı kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelime, Münşî, Nezîlü't-Tenzîl, İsim, Fiil, Semantik.

Abstract

In order to understand a text correctly, knowing the meanings of the words in that text is a priority issue. Because the most effective and powerful unit in a language is words. For this reason, to understand the messages that Quran offers to humanity, it is of great importance to understand the words and concepts mentioned in it correctly. From the time of the Companions, the

* Bu makale İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Adem Yerinde danışmanlığında hazırlamakta olduğumuz "Cemâleddîn Mehmed el-Münşî ve Dilciliği" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article has been prepared based on my doctoral thesis titled "Cemaleddin Mehmed al-Munshi and his Linguistics", which I conducted under the supervision of Adem Yerinde at the Institute of Social Sciences of Istanbul University.

effort to understand the meanings of the words in Qur'an began, and in every period, linguists and commentators have been in an effort to understand and explain these words. As a result, many independent studies have been written in this field. In this article, the method used by Cemâleddîn Mehmet el-Münşî (d.1000/1591), one of the linguist commentators of the Ottoman period, while analyzing words and concepts in his tafsir *Nezîlü't-Tenzîl* has been tried to be revealed. In particular, the method used in the interpretation of nouns and verbs and the analysis of some words that have been conceptualized in the process is the main topics of our article. In the study, the tafsir called *Nezîlü't-Tenzîl* and the works that Münşî applied in word analysis constitute our main sources. In addition to these, today's studies dealing with the words and concepts in Qur'an have also been applied to . As a result of this research, it was concluded that it would be possible to give meaning to the words and concepts in the Qur'an only as a result of a meticulous study and Münşî applied this meticulous study in his interpretation and used a simple and understandable style on this subject.

Keywords: Word, Münşî, *Nezîlü't-Tenzîl*, Noun, Verb, Semantic.

Giriş

Kur'ân metnini anlamak ve doğru bir şekilde tefsir edebilmek için, Kur'ân'daki kelimelerin anlamlarının bilinmesi gerekir. Çünkü kelimeler dilin yapı taşlarıdır. Eğer Kur'ân'daki kelimelerin anlamları doğru tespit edilemezse âyetler ya eksik ya da yanlış anlaşılır. Bu sebeple müfessirler, Kur'ân lafızlarını açıklarken lafzın Arap dilinde kullanımını da göz önünde bulundurarak kelime ve kavramlara bazı manalar yüklemiş ve bu manalar içerisinde Arap diline ve Kur'ân ruhuna en uygun olanı seçmeye çalışmışlardır. (Çelik, 2002: 127-144)

er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) bir müfessirin tefsir yapabilmesi için bilmesi gereken ilimleri sayar.¹ O ilimlerin ilk dördü; Lafızlar (ilmü'l-luga), lafızların birbiriyle münasebeti (ilmü'l-iştikâk), lafızlara arız olan hükümler (nahiv) ve kıraat ilmidir. (el-İsfahânî, 1999: I/38-39) İsfahânî'nin, lafzî ilimlere

¹ Müfessirin bilmesi gereken ilimler için bkz., er-Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîrü'r-Râgıp el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulaziz Bisyyûnî, Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1999, 1/38-39.

öncelik vermesi ve bu ilimlerin Arap dili ile ilgili olması, Kur'ân'ın lafzen Arapça bir kitap olmasından kaynaklanmaktadır. (Önen, 2002: 495-513) Zira ona göre kelime ve lafızların kök manalarını bilmek, bir bina inşa etmek isteyen kimse için en başta gerekli olan tuğla ve kerpiç mesabesindedir. (el-İsfahânî, 2005: 10) Kur'ân kelimelerinin manaları kendine kapalı olan kişi için Kur'ân'ı anlama ve düşünme kapısı da kapalıdır. O kişinin Kur'ân cümlelerindeki ve nazmındaki uyumu görmesi mümkün olmayacaktır. (el-Ferâhî, 2002: 50) Emin el-Hûlî (ö. 1895-1966), Kur'ân'ın içinde yapılacak araştırmanın ilk aşaması olarak kelimelerin incelenmesi gerektiğini söyler. Ona göre bu incelemenin bazı aşamaları vardır. Kelimelerin ilk muhataplarınca nasıl anlaşıldığının tespit edilmesi, kelimelerin zaman içinde gösterdiği değişikliklerin göz önünde bulundurulması bu aşamaların bir kısmıdır. (el-Hûlî, 1995: 84-85) Tabi ki anlamı belirlemede kelimenin manasını bilmek tek başına yeterli değildir. Çünkü kelimeler birbirinden ayrı, yalın halde bulunmazlar. Her birinin diğer ötekiyle yakın bir ilişkisi vardır. Ayrıca o kelimenin cümledeki konumu ve diğer lafızlarla bağı ve ilişkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü her bir kelime bir anlam sınırına sahip olmakla beraber, o anlam etrafında bir araya gelen sözcüklerle beraber değer kazanmaktadır. (İzutsu, t.y.: 13)

Osmanlı dönemi dilci müfessirlerinden Akhisarlı Cemâlettin Mehmet el-Münşî (ö. 1000/1591-92) dilsel tahlillerin ağırlıkta olduğu *Nezîlü't-Tenzîl* isimli tefsirinde, kelime ve kavram tahlillerini kendine has bir üslupla ele almıştır. Bir taraftan kelimelerin lügavî tahlilini yaparken diğer taraftan bu kelimelerin âyete sağladığı manaları ortaya koymaya çalışmıştır. Münşî, tefsirinde kelime ve kavramların birbirleriyle irtibatına değinmiş, süreç içerisinde farklı âmiller sebebiyle kavramsallaşan bazı kelimelerin ıstilahî tanımlarını vermiştir.

1. Cemâleddîn Mehmet el-Münşî'nin Hayatı

Cemâleddîn Mehmet el-Münşî, Manisa'ya bağlı Akhisar'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kaynaklarda mevcut değildir. Kendisi kaynaklarda Muhammed b. Mahmûd es-Sârûhî, Muhammed b. Bedriddîn, Muhammed b. Mahmûd Akhisârî, Cemâleddîn Mehmed el-Münşî gibi isimlerle zikredilmiştir. (Kehhâle, t.y.: 11/320; Yerinde, 2006: 32/22-23) Evliya Çelebi, kendisinden "Rum Mollası" ve "Medine Mollası" olarak bahseder. (Evliya Çelebi, 2005: 9/311) Tefsirinin giriş kısmında kendisini Mehmet b. Bedrüddîn el-Münşî

olarak isimlendirmektedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 2a) Müellif bir çok kaynakta Münşî lakabıyla zikredilmiş, (Bağdatlı İsmail Paşa, 1951: 2/260) Türk, Arap ve Fars edebiyatlarına vukufu ve bu dillerde edebî risâleler kaleme alması dolayısıyla “Münşî” nispetiyle meşhur olmuştur. (Yerinde, 2018: 151; Öztürk, 2011: 91-160) Kendisi 963/1555 yılında Mısır’a kadı olarak atanmış, uzun bir süre Mısır’da kadılık yaptıktan sonra memleketine dönmüş, tedris ve telifle meşgul olmuştur. Münşî, 1574 tarihinde Medine’ye Şeyhülharem olarak atanmıştır. (ez-Zirikli, 2002: 6/51) Medine’de 1000/1591-92 yılında vefat etmiş ve Bakî’ mezarlığına defnedilmiştir. (Bursalı Mehmet Tahir, 1972: 2/20)

2. Eserleri

Münşî'nin en Meşhur eseri, *Nezîlü't-Tenzîl* isimli dilsel ağırlıklı tefsiridir. Müellif tefsiri yazmaya 1 Ramazan 981 (25 Aralık 1573)'te Akhisar'da başlamış ve rebîülevvel 999 (Ocak 1591) tarihinde Medine'de Şeyhülharem iken Mekke'de Kâbe karşısında tamamlamıştır. Daha sonra bu tefsir devrin Padişahı III. Murad'a (ö. 953/1595) takdim edilmiştir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19/2b) Kendisi tefsiri kaleme alış sebebinin şöyle izah eder: “İlim alanında bir arzusu olanın en büyük talebi; Kur’ân’ı tefsir edip onun âyetlerindeki açıklamaları keşfetmektir. Allah’a muhtaç olan bu fakir de hem kendisine ahiret azığı, hatırlanma vesilesi hem de Allah’a kavuştuğunda göz aydınlığı olması için Akhisar’da yazmaya başlamıştır.” (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19/3a) Henüz basılmamış olan bu eserin çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Bazı nüshalarını şu şekilde gösterebiliriz:

- a. Süleymaniye Küt., Mihrişah Sultan, no. 19.
- b. Süleymaniye Küt., Âşir Efendi, no. 390.
- c. Süleymaniye Küt., Ayasofya, no. 282.
- d. İstanbul Üniversitesi Küt., no. 737, 5036.
- e. Nuruosmaniye Küt., no. 147.
- f. Hacı Selim Ağa Küt., no. 101.
- g. Köprülü Küt., Fâzıl Ahmed Paşa, no. 144.
- h. Râgıp Paşa Küt., no. 231.
- i. Eyüp Hüsrev Paşa Küt., no.19.
- j. Raşit Efendi Küt., no. 35.

Bu eserin dışında Arap dili ve edebiyatıyla ve diğer alanlarla ilgili birçok risâlesi vardır. Münşî'nin muhtelif alanlarda kaleme aldığı risâle hacmindeki eserleri Mecmuatü'r-Resâil² adıyla bir koleksiyonda toplanmıştır. Diğer eserleri şunlardır: "Tırâzü'l-Bürde (Tırâzü'l-İbre fî Şerhi Kasîdeti'l-Bürde)³, Müsennâ ve Müselles der Lugat-i Fârisî⁴, Ravzatü'l-Cinâs⁵, Elfâzü'l-Cumûi'letî Vusife bihâ'l-Vâhid⁶, Şerhü Makâmâtî'l-Harîrî⁷, Ed-Dürrü'l-Mendûd fi'l-Haberî'l-Mevrûd,⁸ Telhîsü Muhtasari'l-Kudûrî."⁹

3. Cemâleddîn Mehmet el-Münşî'nin Nezîlü't-Tenzîl'de Kelimelere Yaklaşımı

Münşî, "وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا" "Rabbinin kelimesi (Kur'ân) doğruluk ve adalet bakımından tamdır." (En'âm 6/115) âyetinin tefsirinde, Kur'ân'ın "الكلمة" lafzıyla ifade edilmesinin hikmeti üzerinde durur. Ona göre bunun hikmeti, kelimenin kelimelerde asıl olmasıdır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 103b) Kelimelerin kelimelerde asıl olduğu kanaatinde olan Münşî için, onların Kur'ân âyetlerindeki sıralanışı anlam açısından büyük önem arz etmektedir. Örneğin Münşî, "أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَ وَالنُّبُوَّةَ" "Onlar kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir." (En'âm 6/89) âyetinin tefsirinde kelimelerin tercih edilme ve sıralamasının hikmetini zikreder. Ona göre âyette önce "kitap" lafzının zikredilmesi, kitabın ilmin medârı ve merkezi olması sebebiyledir. İkinci olarak "hüküm" kelimesinin zikredilmesi hikmetin ilimden daha yüce olması, üçüncü olarak "nübüvvet" kelimesinin zikredilmesi ise, nübüvvetin diğer ikisinden daha şerefli olması sebebiyledir. (el-Münşî, Mihrişah Sul-

² el-Münşî, *Mecmuatü'r-Resâil*, İstanbul: Âtîf Efendi Ktp., 2800.

³ el Münşî, *Tırâzü'l-Bürde* (Tırâzü'l-İbre fî Şerhi Kasîdeti'l-Bürde), İstanbul: Nuruosmaniye Ktp., 4010, 4013.

⁴ el-Münşî, *Müsennâ ve Müselles der Lugat-i Fârisî*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, 655; İstanbul: Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, 1816.

⁵ el-Münşî, *Ravzatü'l-Cinâs*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no. 2617, Lala İsmâil, no. 655, vr. 58-163.

⁶ el-Münşî, *Elfâzü'l-Cumûi'letî vusife bihâ'l-Vâhid*, thk, Süleyman İbrahim el-Âyid, Mecelletü'l-Buhûsi'l-Külliyeti'l-Lügati'l-Arabiyyeti, Medine, 1985.

⁷ el-Münşî, *Şerhü Makâmâtî'l-Harîrî*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, 384.

⁸ el-Münşî, *Ed-Dürrü'l-Mendûd fi'l-Haberî'l-Mevrûd*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, Türkçe yazmaları bölümü, R. 347.

⁹ el-Münşî, *Telhîsü Muhtasari'l-Kudûrî*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Lâleli, 1122.

tan, no. 19, 100b) Bu izaha göre nübüvvet, hem kitabı hem de hükmü içermektedir.

Münşî âyetlerde geçen kelime ve kavramları başta ez-Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) ait "*Esâsü'l-Belâga*" olmak üzere çeşitli dil ve tefsir kaynaklarından hareketle açıklar. Arapların kullanımını vererek kelimeleri izah ettiği gibi, herhangi bir kaynak göstermeden de lugavî izahlar yapmıştır. Onun Kur'ân'daki kelime ve kavramları izahta hadislere, sahabe kavline, Arap şiirine müracaat ettiğini görmekteyiz. Münşî'nin kelimeleri izah ederken dikkatimizi çeken en önemli husus, kelimelerin âyete sağlamış olduğu mana zenginliğine dikkat çekip, doğru anlamı tespit etme çabasıdır. Zira Kur'ân 'da zikredilen her bir kelime belâğî ve sanatsal bir maksat için en uygun yere konulmuştur. O Allah'ın kelimeleridir. Bu yönüyle bir kelimedeki hazif veya herhangi bir değişiklik varsa bir maksat içindir. (es-Sâmerrâî, 2019: 6) Münşî, kelimeleri izah edip tahlil ettiği gibi, takva, kesp, sabır gibi Kur'ân'ın temel kavramlarını da tahlil edip, bu ve benzeri kavramların istilâhî manalarını vermiştir.

4. Kelime Çeşitleri ve Münşî'nin Kelime Tahlil Metodu

Klasik nahiv kitaplarında ilk ele alınan konulardan biri kelime konusudur. Kelime isim, fiil ve harf olarak üç kısma ayrılır. (İbn Hişâm, 2004: 28) Tabi ki her bir kelime çeşidinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Kelime tahlili denilince akla isimler gelse de lügat ve tefsirlerde fiiller de tahlil edilmiştir. Harfler isim veya fiil ile kullanıldıklarında bir anlam ifade ettiğinden kelime tahlilleri konusunda mütalaa edilmezler. (Önen, 2016: 217-233)

4.1. Münşî'nin Tefsirinde İsim Tahlilleri

Arapçada isim, kendi başına bir anlamı olup, bizzat hissedilen şeye delâlet eden kelimedir. İsimlerde zaman söz konusu değildir. (Abbas Hasan, 2019: 26; es-Sâmerrâî, 2019: 1/11) Münşî, Kur'ân'da birden fazla anlamda kullanılan isimlerin farklı anlamlarını, onların asıllarına işaret ederek ortaya koyar. O isimlerden biri Kur'ân'da birkaç manada kullanılan "خير" kelimesidir. "فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ" "Kim gönülden bir iyilik yaparsa o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." (Bakara 2/184) Bu âyette "الخير" kelimesi üç defa zikredilmiştir. Münşî'ye göre bu kelime, "خار" fiilinden türemiş olup mastardır ve "muhayyer olmak" anlamındadır. Münşî bu mana için "أَنْتَ رَجُلٌ خَيْرٌ" "sen muhayyer bir

adamsın" cümlesini delil olarak getirir. Bu kelimenin ikinci anlamı "lütuf ve fayda"dır. Üçüncü manası ise "أَفْعَلُ" kalıbı olan ism-i tafdil manasındadır. Münşî'ye göre yukarıdaki âyette "خير" kelimesi her üç manada da kullanılmıştır. Ona göre bu âyette tam cinas söz konusudur ve bu kullanım Kur'ân'daki nadir kullanımlardan biridir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 27a) Bu izaha göre, âyette ilk önce zikredilen "خَيْرًا" kelimesi muhayyerlik anlamındadır. Zira nafile ibadetlerde özellikle oruçta, yapma veya yapmama muhayyerliği vardır. "خَيْرٌ لَهُ" ifadesinde ise lütuf ve fayda anlamındadır. Zira yapılan her iyilik kişinin faydasıdır. "خَيْرٌ لَكُمْ" ifadesinde bu kelime ise, ism-i tafdil anlamındadır. Yani oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Münşî böylelikle "خَيْر" kelimesini farklı boyutlarıyla izah ve tahlil etmiştir.

Münşî, bazı isimlerin müfret ve cemî'lerini verip hangi anlamda kullanıldığını belirtir. Münşî'ye göre, "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْجُوا شَعَائِرَ اللَّهِ" *"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine saygısızlık etmeyin."* (Mâide 5/2) âyetindeki "شَعَائِرَ" kelimesi "شَعِيرَةٌ" kelimesinin çoğuludur ve yerine getirilmesi için Allah'ın teşri kıldığı dinin sembolleridir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 80b) Dini semboller duyu organlarıyla hissedilip öğrenildiğinden dolayı bu kelimeyle isimlendirilmiştir. Zira bu kelime hissetme manasına gelen "شعر" fiilinden türemiştir. (İbn Fâris, 1987: 3/193; el-İsfahânî, 2005: 265)

Münşî, "وَأَعْرِفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ" *"Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Çünkü onlar (vicdanları hakka kapalı) kör bir kavim idiler."* (Araf 7/64) âyetindeki "عَمِينَ" kelimesinin "عَمٌ" kelimesinin çoğulu olup, özellikle basiret körlüğü için kullanılan bir lafız olduğunu, göz körlüğü için ise "عام" ve "أعمى" kelimelerinin kullanıldığını söyler. Münşî ayrıca, Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) bu hususa dikkat çektiğini belirtir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 114b) Semerkandî tefsirinde bu lafız "hakka karşı kör olmak" şeklinde tefsir edilmiştir. (es-Semerkandî, 1993: 1/549.

Münşî, Kur'ân'daki bazı isimlerin genel kullanımına da işaret eder. O kelimelerden biri "وَتَصْرِيفَ الرِّيحِ" (Bakara 2/164) âyetinde geçen "الرِّيحِ" kelimesi ile "ريح" kelimeleridir. O şöyle der: "Kur'ân da geçen tüm "الرِّيحِ" kelimesi rahmet, "ريح" kelimesi ise azap manasındadır." Münşî daha sonra bu manada kullanıldığını ispat sadedinde "Allah'ım onu riyâh (rahmet) kıl ama rih (azab) kılma" hadisini zikreder. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 23b) Bu tarz izah-

lar çok olmamakla birlikte Kur'ân kelimelerin anlaşılmasında önemli tespitlerdir.

Diğer bir örnek, “فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ” “Onlardan sonra bir nesil geldi” (Mer-yem 19/59) âyetindeki “خَلَفَ” kelimesidir. Münşî' ye göre bu kelime, evlat ve nesiller anlamındadır. Bu kelime “خَلَفَ صَدَقٍ” şeklinde lam harfi harekeli olarak gelirse salih evlatlar (nesiller) için, “خَلَفَ سَوْءٍ” şeklinde lam harfi sükûn olarak gelirse zalim evlatlar (nesiller) için kullanılır. Âyetteki “خَلَفَ” kelimesi zalim nesiller anlamında kullanılmıştır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 208a)

Münşî, bazı terkiplerin Kur'ân'daki kullanımlarına ve ifade ettiği farklı manalara işaret eder. O terkiplerden biri, “إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَنْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ” “Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da” (Mâide 5/11) âyetinde geçen “بَسَطَ الْيَدِ” terkidir. O, bunun anlamını İsfahânî'den nakille izah eder. O izaha göre bu ifade el açmak anlamındadır. Fakat aynı ifade Kur'ân'da farklı manalarda da kullanılmıştır. “بِاسِطِ كَفِيهِ”¹⁰ ifadesi, talep ve alma, “يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ”¹¹ ifadesi harcama infak etme, yukarıdaki âyette ise “أَنْ يَنْسُطُوا إِلَيْكُمْ” ifadesi saldırı ve hücum etme anlamındadır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 82a) Bu örneklerde görüldüğü üzere Münşî, kelimeleri tahlil ederken birçok âlimin eserinden istifade etmiştir. Fakat bu eserler içerisinde Zemahşerî'nin *Esâsü'l-Belâga* isimli eseri özel bir yere sahiptir. Zira Münşî, kelime ve kavram tahlillerinde, özellikle mecâzi lafızların izahlarında en fazla bu kaynağa başvurmuştur. Tefsirin neredeyse tüm sayfalarında “Esas'ta şöyle geçmektedir” ifadesiyle karşılaşılır. Mesela O, “إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى” “Allah tohumu ve taneyi yarandır.” (En'âm 6/95) âyetinin tefsirinde ism-i fail kalıbında gelen “فالِقُ” kelimesinin izahında şöyle der: “Esas'ta şöyle geçer; Allah sabahı, taneyi, tohumu yardı. Yani ikiye ayırdı.” (Zemahşerî, 1998: 2/35) Zemahşerî'nin *Esâsü'l-Belâga* isimli kitabı isim tahlillerinde temel başvuru kaynağı olsa da Münşî, başka kaynaklara da atıfta bulunmuştur. Onlardan biri el-Ferrâ' (ö. 207/822)'dır. Mesela Ra'd sûresinin tefsirinde “ظِلٌّ” (Gölge) kelimesiyle ilgili şöyle der: “el-Ferrâ' dedi ki; “Gölge, bedene bağlı olarak ortaya çıkan hayaldir.” (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 169b)

¹⁰ Âyetin tamamı için bkz., Ra'd 13/14.

¹¹ Âyetin tamamı için bkz., Mâide 5/64.

Münşî, "وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ" "Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve (halkı) Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar (Mekke müşrikleri) gibi olmayın." (Enfâl 8/47) âyetinde geçen "بَطْرًا" kelimesini adeti olduğu üzere ilk önce Zemahşerî'nin *Esâsü'l-Belâga* isimli eserinden hareketle "sevinç ve eylemde sınırı aşmak" şeklinde izah ettikten sonra, ez-Zeccâc'ın (ö.311/923) bu kelimeye "hakk'a karşı kibirlenmek", Herevî'nin (ö. 481/1089) "nimet hususunda azma ve taşkınlık", İbn Arabî'nin (ö. 638/1240), ise "zenginliğin kötü kullanılması" anlamlarını verdiklerini aktarır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 129b)

4.2. Münşî'nin Tefsirinde Fiil Tahlilleri

Fiil, mazi, muzâri ve emir olmak üzere üç kısma ayrılır. Mazi fiil geçmiş zamana, muzâri hal ve istikbale delalet eder. Emir fiil ise muhatabımızdan bir fiilin yapılmasının istenmesidir. (el-Galâyînî 2005: 1/25) Fiil konusu hem nahiv hem de sarf ilminin ortak konularından biri olup, içerisinde birçok konuyu barındırmaktadır.¹² Bu konularının detayına girmeden Münşî'nin fiilleri tahlil ederken başvurduğu metodu örneklerle vermek istiyoruz.

Bir fiilin asıl ve tâli manalarına dikkat çeken Münşî, zayıf görüşü "قيل" lafzıyla zikretmektedir. Mesela "قَالُوا أَنْجَعُلْ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ" "Dediler ki! Orada fesat çıkaracak ve kan dökcek kimseyi mi yaratacaksın?" (Bakara 2/30) âyetindeki "سَفَكَ" fiili onun tahliline göre, dökme ve akıtma manasında olup sadece kan akıtmak için kullanılmaktadır. Münşî, asıl manayı verdikten sonra zayıf bir görüş olarak bu fiilin göz yaşı ve erimiş madeni dökmek için de kullanıldığını zikreder. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 7b)

Münşî, tefsirde bazı fiillerin Arap dilindeki kullanımını örnek vererek ortaya koymaya çalışır. O, "وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْلَمُوا" "Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin" (Mâide 5/8) âyetindeki "يَجْرِمَنَّكُمْ" fiilinin anlamını Kisâî'den (ö. 189/805) nakille kaynak göstermeksizin izah eder. Ona göre Kisâî bu fiilin "جَرَّمَهُ عَلَىٰ كَذَا حَمَلَهُ" "onu şuna zorladı, sevk etti" manasında olduğunu söylemektedir. Buna göre âyetin anlamı; "Bir kavme olan kininiz sizi

¹² Fiillerle ilgili detaylar için bkz. el-Galâyînî, Mustafâ, *Camiu'd- Durûsi'l-Arabiyye*, 1/25-75; İbrâhim es-Sâmerrâî, *el-Fi'lü Zemânühü ve Ebniyetühü*, Matbaatü'l-Âni, Bağdat: 1966.

adaletsizliğe zorlamasın ve sevk etmesin” şeklinde olur. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 81b)

Münşî, bazı fiil tahlillerinde fiilin hakiki manasının yanında mecazî manasını da verir. “وَإِنْ نَكُنُوا أَيَّمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ” “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa...” (Tevbe 9/12) O, âyette geçen “طَعْن” fiiline ayıplamak anlamını vermektedir. Burada fiil mecazî anlamda kullanılmıştır. Daha sonra Münşî, bu fiilin hakikatinin yani asıl kullanımının mızrak ve diğer kesici şeylerle dokunmak, dürtmek olduğunu söyler. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 132b)

Münşî, bazı fiillerin Kur’ân’daki genel kullanımına dikkatleri çeker. O, “وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا” “Onların daldığı gibi, siz de (dünya zevkine) daldınız” (Tevbe 9/69) âyetindeki “dünya zevkine dalma” anlamını ifade eden “خاض” fiilinin Kur’ân’da sadece olumsuz anlamda kullanıldığını belirtmiştir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 137a)

5. Kelime Tahlilinde İstîşâd Metodu

İstîşâd, sözlükte “şahitlik istemek” anlamındadır. Şahit ise, “Açıklayan, müşahede eden ve hazır olan” anlamlarına gelir. İstilahî anlamıyla şahit, “Bir kaide ortaya koymak için Kur’ân’dan veya Arapçasına güvenilen Arapların sözlerinden getirilen delil” anlamındadır. Buna göre istîşâd, “Bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek” şeklinde tanımlanmaktadır. (Durmuş, 2001: 396-397) İstîşâd, Arap diliyle ilgili çalışmalar yapılırken kaidelerin tespiti ve kelimelerin anlamlarının belirlenmesi esnasında, doğruluğuna güvenilen örneklere ihtiyaç duyulması sebebiyle ortaya çıkmıştır. Kelime tahlillerinde istîşâda başvurma yöntemi, âyetlerle istîşâd şeklinde olabileceği gibi, hadislerle ve şiirlerle istîşâda başvurma şeklinde de olabilir. (es-Suyûtî, 2006: 39) Bunların yanında istîşâdda Arapların kullanımı da önemlidir. Müfessirler bunlara ilave olarak istîşâdda sahabe ve tabiin kavline de başvurmuşlardır. Çünkü gerek sahabeler gerekse tabiin nesli Arap dilini en iyi bilen kimselerdir. Hatta onların tefsirleri daha ziyade dil bilimsel nitelik taşımaktadır. (Demirci, 2012: 318-319) Tabi ki istîşâd olarak başvurulmuş her bir kaynağın istîşâddaki derece ve önceliği birbiriyle eşit değildir. Kur’ân’daki kelime ve kavramları tahlil edip manalarını tespit etmek ve bu

manaya delil bulmak aslında filolojik veya dil bilimsel tefsirin yöntemidir. Filolojik tefsirin temel kaynakları kendisine başvurma oranına göre; Kur'an, Şiir, Arap kelamı, kıraatler, sahabe ve tabiin tefsiri ve hadislerdir. (Aydn, 2014: 46)

5.1. Âyetle İstişhâd

Kelimelerin anlamı tespit edilirken istişhâd açısından Kur'ân birinci sırada yer alır. Çünkü tevatürle nakledilmiş olan Kur'ân kelimeleri, en fasih kelimeler olarak kabul edilir. Kur'ân âyetleri anlam itibariyle birbiriyle irtibatlı ve bir bütün teşkil ettikleri için, çoğu zaman bir âyetin açıklanması hususunda bir başka âyete başvurulur. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) şöyle der: "Bir kimse, Kur'ân-ı tefsir etmenin en güzel yolu nedir? diye sorarsa, cevap, "Kur'ân'ın Kur'an'la tefsiri" şeklinde olur. Zira Kur'ân'da bir yerde mücmel olarak zikredilen bir husus başka bir yerde tefsir edilmekte, yine bir yerde muhtasar olarak anlatılan bir olay başka yerde daha detaylı bir şekilde anlatılmaktadır." (İbn Teymiyye, 1972: 93) Münşî, kelimelerin tahlil ve tefsirinde âyetleri şahit olarak getirmektedir. Örneğin, "فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ" "Derken Âdem Rabbinden birtakım kelimeler belleyip aldı ve ona tövbe etti." (Bakara 2/37) âyetinde Âdem'in rabbinden aldığı kelimelerin ne olduğu müphemdir. Münşî, bu âyetteki "كَلِمَاتٍ" ifadesini "مِنَ الْخَاسِرِينَ" "Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." (A'raf 7/23) âyetiyle tefsir etmiştir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 8b)

Âyetle istişhâd konusunda bir diğer örnek şu ayettir: "قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ" (Meryem), "Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?" dedi. Allah, "Öyle, Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece "ol" der, o da hemen olur" dedi." (Âl-i İmran 3/47) Bu âyette Hz. Meryem "وَلَدٌ" kelimesini kullanırken Meryem sûresinde "غلام" ifadesini kullanmıştır. Münşî sebep olarak Meryem sûresinde kendisine Cebrail tarafından "غلام" müjdesi verilmesini zikreder. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 48b) Böylelikle her bir yerde âyetlerin siyakına uygun lafızlar seçilmiştir. Münşî aynı âyette "يَخْلُقُ" fiili kullanılırken Âl-i İmrân sûresinde Hz. Yahya'nın yaratılışıyla ilgili neden "يَفْعَلُ" filinin kullanıldı? sorusuna cevap arar ve derki: "Allah Yahya ile ilgili "يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ" (Âl-i İmrân 3/40) ifadesi kullanılırken Hz. İsa

ile ilgili yukarıdaki âyette “يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ” ifadesini kullanmıştır. Çünkü Hz. İsa'nın dünyaya gelişi daha şaşılacak ve eşsiz bir hadisedir. Allah'ın yoktan var etmesini ifade açısından “يَخْلُقُ” kullanılmıştır. Ayrıca bu âyette Allah'ın yaratmasının iki şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır. Birincisi tedrici yaratma, ikincisi ise burada olduğu gibi tek bir defada yaratma şeklindedir.” (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 48b) Münşî, bu âyetin tefsirinde bir taraftan Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine yer verirken diğer taraftan Kur'ân lafızlarının her birinin kendi bağlamında âyete sağladığı manayı ortaya koymuştur.

Münşî' ye göre, “ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ” “Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (kasıtlı) yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayandır, halîmdir.” (Bakara 2/225.) âyetinde “kesb” istiâre yoluyla kalp için kullanılmıştır. Zira bir şeyi yaparken meydana gelen arzu ve hareket başka bir şeyle değil ancak kalp ile olur. Münşî' ye göre bu âyetteki “كَسَبْتُمْ قُلُوبَكُمْ” ifadesi “ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ ” “Fakat kalplerinizin azmettiği yeminler yüzünden muaheze eder” (Mâide 5/89.) âyeti ile tefsir edilmektedir. Yani, kalbin kesbinden kasıt, diğer âyetin ifade ettiği üzere kalbin kastettiği, kesin yapmaya karar verdiği şeylerdir. Aynı âyette ifade edilen muâhaze yani sorumlu tutma da aynı âyetin devamındaki “ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ” “Bunun da keffareti, ailenize yedirmekte olduğunuzun orta (derece)sinden on yoksulu doyurmak veya onları giydirmek, yahut bir köle azat etmektir. Fakat kim de bulamazsa, üç gün oruç tutması (lâzımdır).” (Mâide 5/89) âyetiyle tefsir edilmiştir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 33b) Yani Allah'ın sorumlu tutması bu ayette ifade edilen yemin kefaretiyle ilgili hükümlerdir.

5.2. Hadisle İstişâh

Hadisle istişâh, alimlerin ihtilaf ettiği bir meseledir. Bu konuda üç görüş vardır; Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 154/771), Sibeveyh (ö. 180/769) ve el-Kisâî (ö. 189/805) gibi kimi dilciler, hadislerle istişâhı kabul etmemişlerdir. İsmail b. Hammad el-Cevherî (ö. 393/1003), İbn Fâris (ö.395/1004), İbn Cinnî (ö.392/1001), İbn Mâlik (ö. 672/1273) gibi dilciler ise delil olarak kabul etmeyenlerin öne sürdükleri gerekçeleri reddetmişler ve mutlak anlamda hadis ile istişâh olabileceğini savunmuşlardır. Üçüncü bir grup dilciler de orta bir yol izleyerek belli şartları taşıyan hadislerin istişâh olarak kullanılabileceğini savunmuşlardır. Bunların başında ise eş-Şatibî (ö. 790/1388) ve es-Suyûtî (ö.

911/1505) gelmektedir. (Tural, 2018: 314-315) Bu alimler özellikle kısa hadislerle, Resûl-i Ekrem'in fesahatini ortaya koyan hadislerin, özlü sözlerinin (cevâmiu'l-kelim) ve darb-ı mesellerinin hem lafız hem anlamca ona ait olduğu görüşündedirler. (Durmuş, 2001: 396-397)

Münşî, Kur'an'daki kelimelerin izahında hadisle istişhâd etmiş bir âlimdir. O, "لَا حَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّفْرَطُونَ" "Hiç şüpheli yok ki onlara cehennem vardır ve onlar oraya en önde girdirilecekti." (Nahl 16/62) âyetinde geçen "مُفْرَطُونَ" kelimesine "İlk önce cehenneme girdirilecekler" manasını verdikten sonra Zemahşerî'nin Esas'ında bu kelimenin "Suya ilk önce vardılar" anlamında kullanıldığını ifade eder ve sonra bu manaya "أَنَا فَرَطْتُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ" "Ben Cennetteki Havzın başına ilk gelen olacağım." (Buhari, "Kitabu'r-Rikak", 6576) hadisini şahit olarak getirir. Ona göre, bu hadisteki "فَرَطُ" ile âyetteki "مُفْرَطُونَ" aynı anlamdadır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 183a)

Münşî, "وَنَصْرِبِ الرِّيحِ" (Bakara 2/164) âyetindeki "الرِّيحِ" kelimesinin izahında, Kur'an'da geçen tüm "الرِّيحِ" kelimesinin rahmet, "رِيح" kelimesinin ise azap manasında olduğunu söyledikten sonra buna şahit olarak "Allah'ın onu riyah (rahmet) kıl ama rih (azap) kılma" (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 1983: 11/11533) hadisini zikretmiştir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 23b)

5.3. Sahâbe ve Tabiîn Kavliyle İstişhâd

Genel kabule göre sahâbe ve tabiîn kavli, rivayet tefsirinin temel kaynaklarındandır. Zira rivâyet tefsirlerinde sahâbe ve tabiîn kavli çokça zikredilmektedir. (İtr, 1993: 74) Fakat onların tefsiri her ne kadar rivâyet tefsiri kapsamı içerisinde zikredilse de yaptıkları izahların bir kısmı dilsel içeriklidir. Bu durum kelime izahlarında daha da belirgindir. Münşî'nin sahâbe ve tabiîn'den yaptığı izahların çoğu dilsel niteliktedir. O, tefsirde sahâbe ve tabiîn kavliyle istişhâdda bulunmuş, birçok âyeti ve kelimeyi onların sözleriyle tefsir etmiştir.

Münşî, "وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعْدُ فِي السَّمَاءِ" "Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkır." (En'âm 6/125) âyetindeki "حَرَجًا" lafzının tefsirinde İbn Ömer'den (ö. 73/693) bir olay aktarır. Olay şu şekildedir: "İbn Ömer kinâneli bir genci çağırır ve ona "حَرَجًا" kelimesinin manasını sorar. O genç "Bu kelime bizde vahşi hayvanlarla otlayan hayvanların ulaşamadığı orman içindeki sık yerler anlamındadır." der. Bu üzeri-

ne İbn Ömer, "Münafığın kalbide böyledir. Hayırdan hiçbir şey onun kalbine girmez ulaşmaz." buyurur." (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 104b) Bu örnekte Münşî'nin hem sahabenin izahına hem de kabilelerin fasih Arapça kullarımlarına başvurarak dilsel tahlilde bulunduğunu görmekteyiz. Zira dilsel tefsirin kaynaklarından biri de Arapların kullanımlarıdır. (Aydın, 2014: 51)

Münşî, "قُلْ أَعْيُرَ اللَّهُ أَتَجِدُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" "De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim." (En'âm 6/14) âyetinde geçen "فَاطِر" kelimesine "benzeri olmaksızın yaratan" manasını verdikten sonra İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) şu rivâyeti aktarır: "İki Arap bir kuyu konusunda tartışmaya kadar "فَاطِر" kelimesinin anlamını bilememiştim. Onlardan biri diğerine "أنا فطرتها" "onu ben yaptım" diyordu." (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 93b) Bu örnekte İbn Abbas, bu kelimenin hangi anlamda kullanıldığını izahta Arapların kullanımına başvurmuştur. Her iki örnek, sahâbe tefsirinin özellikle kelime izahlarında dilsel nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Münşî, "لِكَلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا" "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk." (Mâide 5/48) âyetindeki, "شِرْعَةً" kelimesini İbn Abbas'ın Kur'an'ın getirdiği hükümler, "مِنْهَاجًا" ise sünnetin getirdiği hükümler olarak tefsir ettiğini nakleder. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 85b-86a) Zira "شِرْعَةً" kelimesi su kaynağına verilen isimken, "مِنْهَاجًا" bu suya, kaynağa ulaşmak için takip edilen geniş yola denir. (İbn Âşûr, 1984: 6/223) Buna göre Kur'an kaynak, sünnet ise bu kaynağa götüren yoldur. İbn Kesir (ö. 774/1373) İbn Abbas'ın "شِرْعَةً" kelimesini yol, şeriat "مِنْهَاجًا" ise sünnet olarak tefsir ettiğini aktarır. (İbn Kesir, 1997: 2/77) İbn Abbas'tan gelen her iki izahı birlikte değerlendirdiğimizde "شِرْعَةً" kelimesi Kur'an'da yer alan ahkâmı anlatırken, "مِنْهَاجًا" ise bu hükümleri açıklayan, te'yid eden sünneti ifade etmektedir.

Münşî, Kur'an'da geçen "السحاب" ve "الغمام" kelimeleri arasındaki farkı, tabiîn âlimlerinden Mücahit'ten (ö. 103/721) nakille izah eder. Mücahid'e göre "الغمام" kelimesiyle ifade edilen bulut, "السحاب" ile anlatılan buluttan daha serin, daha yumuşak ve daha açık bir buluttur. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 10a)

5.4. Arap Şiiriyle İstişâd

Arap şiiri, tefsir ilminde, Kur'ân lafızlarının anlamını tespitte müracaat edilen en önemli kaynaklardandır.¹³ Şiirlerde Arapça en fasih şekliyle kullanıldığı için, tefsirlerde âyetlerin anlamını tespit etmek için şiirlerden istifade edilmiştir. Tefsirde şiir ile istişhâd sahabe dönemine kadar uzanmaktadır. Nitekim Hz. Ömer (ö. 23/644) kelimelerin anlamını belirlemek için şiire müracaat etmiştir. Rivâyete göre bir gün Hz. Ömer minberde "Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular)? Kuşkusuz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir." (Nahl 16/47) âyetini okur. Hz. Ömer, âyette geçen "تخوف" kelimesinin anlamını sorunca, orada Huzeyl kabilesinden bir ihtiyar, bu kelimenin eksiltmek anlamında olduğunu söylemiştir. Hz. Ömer, "Kelimenin bu anlamı Arap şiirinde var mı?" diye sorunca ihtiyar şu beyti okumuştur: "تخوف الرجل منها تامكا فردا ... كما تخوف عود النبعة السفن" "Eğenin neba' ağacını eksilttiği gibi, devesinin semeri de devenin yüksek hörgücünü eksiltti." Bundan sonra Hz. Ömer şöyle demiştir: "Ey insanlar! cahiliye şiirlerine, divanlarınıza önem verin. Çünkü onda kelamınızın anlamları ve kitabınızın tefsiri vardır." (Zemahşerî, 2009: 574) İbn Abbas 'dan bu konuda şu söz nakledilmiştir: "Şiir, Arab'ın divanıdır. Kur'ân'dan bir kelime bizim açımızdan sorun olduğunda, biz Arapların divanına müracaat ederdik." (es-Suyutî, 2006: 1/382)

Münşî, Kur'ân kelimelerinin anlamını tespit için Arap şiirine başvuran bir müfessirdir. Bu şiirlerin bir kısmı kelimelerin lügavî manasını belirlemeye yönelik iken bir kısmı âyetin ifade ettiği manayı destekler niteliktedir. O, belâgat sanatlarının izahında da zaman zaman şiiri şahit olarak getirmiştir. Münşî, "الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ" "Onlar; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren kimselerdir. Onlar ahirete de kesin olarak inanırlar." (Lokman 31/4) âyetindeki "وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ" bölümünü izah sadedinde Evs'in şu şiirini zikreder: "الامعي الذي يظن بك الظن كأن قد رأى وقد سمعا" "Elmaî ki o, görmüş ve işitmiş gibi senin hakkında kanıda (zanda) bulunuyor." Münşî'ye göre bu söz âyetteki "yakîn" kelimesinin manasının benzeridir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 274b) Bu şiirin zikredilmesinden maksat, âyetteki "يُوقِنُونَ" kelimesinin, bir şeyi sanki görmüş ve işitmiş gibi olmak manasında olduğunu anlatmaktır. Yani âyette bahsedilen muhsinler ahirete sanki onu görmüş ve onu işitmiş gibi inanırlar.

¹³ Detaylı bilgi için bkz., Harun Ögmüş, *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri: (II)/VII. Asır Çerçevesinde*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010.

Kelimelerin çoğullarını tespit için şiire başvuran Münşî, “وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ” “Biz aşılایıcı rüzgârlar gönderdik.” (Hicr 15/22) âyetindeki “لَوَاقِحَ” kelimesinin “ملقح” kelimesinin çoğulu olduğunu ve zait harflerin “مطيح” kelimesinin çoğulu olan “طوائح” kelimesinde hazfedildiği gibi hazfedildiğini söyler. Buna “مختبب” “مما تطيح الطوائح” “olayların sebep olduğu şeylerin yok olması için muhtaç olan kişi (ona ağlar)” şiirini delil getirir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 176a)

Kelimenin mecâzi anlamda kullanıldığını ispat için şiire başvuran Münşî, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ” “Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırıldığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun.” (Enfâl 8/24) âyetindeki “hayat verecek şeyler” ifadesinin mecazî bir ifade olup, kastedilenin din ve ilim olduğu değerlendirmesini yapar. Zira ona göre hayat, ilim kelimesinin yerine mecaz olarak kullanılır. Çünkü ilim ebedi bir hayatın sebebi. Yine ölüm cehaletin yerine mecazi olarak kullanılır. Münşî, bu manaya şahit olarak, “لا تعجبنَّ الجهول حُلتَهُ فذلك ميت وثوبه كفنٌ” “Cahilin elbisesini beğenme, Zira cahil kişi ölü ve onun elbisesi de kefendir.” şiirini aktarır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 127b)

Münşî'ye göre “وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا” “Ve boynuna elini bağlama (cimrilik yapma) ve hepsini açıp saçma (israf etme)! Aksi halde kınanmış ve malı tükenmiş olarak kalırsın.” (İsrâ 17/29) âyetindeki (müsrif olma) “وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ” (cimrilik yapma) kelimesi arasında mana açısından tıbâk sanatı vardır. Münşî, bu âyetteki tıbâk sanatına değinirken Ebû Temmâm'dan¹⁴ (ö. 231/846) şu şiiri zikrederek bu şiirde de tıbâk olduğunu söyler: “Elini açmaya (cömertliğe) o kadar alıştı ki, almak için elini uzatsa da parmakları ona icabet etmedi. (almayı kabullenmedi)” (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 190a)

5.5. Arapların Kullanımıyla istişhâd

Bir kelime veya ifadenin Arapçadaki kullanım biçimi ve bununla Arapların hangi anlamı kastettikleri, Kur'an kelime ve kavramlarının tefsirinin en önemli kaynaklardan birisidir. Dilci müfessirlerin Arapların kullanımına ne-redeyse şiir kadar önem atfettikleri görülür. (Aydın, 2014: 51) Bu konuda dik-

¹⁴ Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846), *el-Hamâse* adlı eseriyle tanınan Abbâsî devrinin en ünlü Arap şairlerinden birisidir. Hüseyin Elmalı, “Ebû Temmâm”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, 10/ 241-243.

kat edilecek husus; İstîşhâd edilen Arapların fasih ve Arap olduklarına dair tam bir kesinliğin olmasıdır. (es-Suyûtî, 2006: 47)

Münşî, ayetleri tefsir ederken Arapların kullanımına başvurmuş ve Kur'ân lafızların manalarını Arapların kullanım tarzından hareketle açıklığa kavuşturmuştur. O, "فَالرَّأَيْتَ إِذْ أَوْثِقْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَأَتَى نَسِيبَ الْخُوتِ" "Genç, "Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum." (Kehf 18/63) âyetinde geçen "رَأَيْتَ" fiiliyle ilgili Ahfeş'ten (ö. 215/830) alıntı yapar. Ahfeş'e göre Araplar bu fiili asıl anlamı olan "Gördün mü?" manasından çıkarıp, "Bana haber ver" veya "tenbih" anlamında kullanmışlardır. Münşî burada tenbih, yani karşı tarafın dikkatini çekme anlamında kullanıldığını söylemiştir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 201a)

Münşî, "وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ" "Müşriklerden her biri bin yıl yaşamak ister." (Bakara 2/96) âyetinde ifade edilen bin yıldan kastın bin yıl değil sürekli yaşama arzusu olduğu olduğunu ifade ettikten sonra buna, Arapların bin yıl ifadesini çoklukta mübalağa ifade etmek için kullanmalarını gerekçe olarak getirir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 14b)

Münşî, "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ" "Ey îman edenler, (düşmanlarınıza karşı) tedbirinizi alın." (Nisâ 4/71) âyetindeki "خُذُوا حِذْرَكُمْ" ifadesinin izahında "أَخَذَ حِذْرَهُ" ifadesinin Araplar tarafından bir şeyden çekinip korkulduğunda ve teyakkuz halinde olduğunda kullanıldığını ifade eder. Ona göre sanki Allah "الحذر" kelimesini kişinin kendisini koruduğu bir alet kılmıştır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 70a)

6. Münşî'nin Kavram Tahlili

Kelime her biri, bizim söz konusu kelimeyi içine sığdırdığımız belli bir görüş açısını temsil eder ve kavram denilen nesne, böyle özel bir perspektifin kristalleşmesinden başka bir şey değildir. Yani kavram görüş açısının aldığı, az ya da çok değişmezlik arz eden bir formdur. Tahlil ve analiz dediğimiz şey aslında bir kavramın taşıdığı manayı, temsil ettiği dünya görüşünü anlamak için yapılan semantik çalışmanın adıdır. (İzutsu, 1991: 26)

Her bir kelime dil içerisinde bir önemi haiz olmakla beraber, Kur'an'da yer alan bazı kelimeler ayrı bir öneme sahiptir. Zira bu kelimeler Kur'an'ın dünya görüşünü yansıtmaktadır. İşte Kur'an'ın dünya görüşünü ortaya koyan

ve ontolojik anlamda diğer kelimelerden daha fazla kıymete sahip bu kelimeler artık kavramlaşmıştır. Bu kelimelere Kur'ân'ın anahtar terim veya kavramları denilebilir. (İzutsu, t.y.: 26)

6.1. Anahtar Kavramların Tahlili

Kur'ân'daki kavramların tamamı, İslam'dan önce Araplar tarafından kullanılmakta iken vahiyle birlikte bu kavramlar yeni manalar kazanmıştır. Çünkü bunlar daha önce bir kavram sistemi içerisindeyken yeni bir kavram sistemine dahil oldular. Bu da anlam değişikliğine neden oldu. Buna İzutsu (1914-1993), semantik değişim ismini vermektedir. (İzutsu, t.y.: 16) Müfessir Münşî, Kur'ân'daki anahtar kelime ve kavramların doğru anlamını vermeyi izahlarında öncelemektedir. Çünkü Münşî'nin de kabul ettiğini düşündüğümüz nazım teorisi büyük ölçüde kelimelerin doğru anlamlarını ortaya koyma üzerine bina edilmiştir. (Güvel, 2020: 204)

Kur'ânî kavramların en önemlilerinden biri "Takva" kavramıdır. Münşî bu kavramı birçok yerde izah etmektedir. "وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ" "Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz." (Bakara 2/189) âyetinde kurtuluş takvaya bağlanmıştır. Zira Münşî 'ye göre bu kavram her türlü hayrı kapsayan bir kavramdır ve emredilen hususları yerine getirip yasaklanan şeylerden uzak durmayı ifade etmektedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 28a)

Bir diğer önemli kavram "Kesb" kavramıdır. Münşî, "أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا" "İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır." (Bakara 2/202) âyetinin tefsirinde "kesb" kavramını ele alır ve bu kavramı şu şekilde izah eder: "Kesb; Bir menfaatin ve nasibin celbedilip, elde edilmesi için insanın çabaladığı şeydir. Yine kendisi veya başka birisi için aldığı şey içinde kesb denilir. İktisab ancak kişinin faydalandığı şeyler için söylenir. Dua bu âyette kesb olarak isimlendirilmiştir. Çünkü dua kişinin amellerindedir." (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 30a) Münşî'nin kesb ile kastettiği sadece menfaatin elde edilmesi için yapılan iş değildir. Ona göre kesb, zararın def'i için yapılan iş ve ameli de kapsamaktadır. O, "وَيَعْلَمُ مَا تُكْسِبُونَ" "O sizin ne kazanacağınızı da bilir." (En'âm 6/3) âyetinde geçen kesb kavramını, "inanç, söz ve fiillerden bir faydanın elde edilmesine ve umumi bir zararın ortadan kaldırılmasına neden olan amel" olarak izah eder. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 93a) Kesb kavramının farklı bir boyutunu "لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ

“قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ” “Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığımız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayandır, halîmdir. Bakara 2/225) âyetinin tefsirinde zikreder. Münşî'ye göre kesb, insanın eliyle elde ettiği kazandığı şeyler için kullanılır. Fakat bu âyette istiare yoluyla kalp için kullanılmıştır. Zira bir şeyi yapma noktasında güven ancak kalp ile olur. Münşî 'ye göre bu âyetteki kalbin kesbini Mâide sûresindeki “وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ” “Fakat kalplerinizin azmettiği yeminler yüzünden muaheze eder.” (Mâide 5/89) âyeti tefsir etmektedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 33b) Böylelikle Münşî, kesbin kapsamına, kalbin kastettiği ve karar verdiği şeyleri de dahil etmiştir.

Münşî'nin lügavî ve ıstılahî olarak tanımını yaptığı kavramlardan biri “Mü'min” kavramıdır. O, ıstılahî kelimesi yerine şerî kelimesini kullanır. Onun izahına göre mü'min kelimesi sözlükte “tasdik eden” anlamındadır ve “الْأَمْنُ” kelimesinden türemiştir. Sanki mü'min tasdik edilmesi gerekeni tasdik etmiştir. Şer'an ise Mü'min, Allah Resûlü'nün getirdiği dinde bilinmesi zaruri olan şeylere inanan her kimsedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 231a)

Münşî, *Esasü'l-Belâga*'yı kaynak göstererek “nasihat” kavramına ihlas ve samimiyet manası verir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 109b) Esas'ta şöyle geçer: “Kişi tövbesinde ihlas sahibi ise ona “نَاصِحٌ نَفْسُهُ” “Kendine karşı nasihatçı (samimi) denir.” (Zemahşerî, 1998: 2/274) Yukarıdaki izahta Münşî, bu kavramın tanımını vermenin yanında Arapların kullanımını da başvurmuştur. O, “قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ” “Babalarına şöyle dediler: "Ey babamız! Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz.” (Yusuf 12/11) âyetindeki nasihati, “başkasının iyiliğini istemek” şeklinde tanımlar. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 160b)

Münşî, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاغْلِبُوا وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ” “Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.” (Enfâl 8/45) âyetinin tefsirinde felah kavramını ele alır. O'na göre felah, Allah'ın yardımı, savaştaki zafer ve sevap gibi birçok hayrı kapsayan bir kavramdır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 129a)

6.2. Yakın Anımlı Kelime ve Kavramları Tahlili

Münşî, yakın anlamlı kelimelerin tahlilini yapıp onlar arasındaki farklılıklara işaret eder. O, “وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا” “Kitap ehlinden

birçoğu, hak kendilerine belirдикten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler.” (Bakara 2/109) âyetinin tefsirinde “الود - التمني - الحب” kelimelerini tahlil eder ve derki: “الود” ve “التمني” kelimeleri mazi ve muzâri manasında kullanılabilir ve “ان” ile a’yana değil mana kelimelerine müteaddî olurlar. “الحب” kelimesi ise müstakbele hastır.” (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 16a-b) Bu ayette “وَدَّ” fiili muzâri manada kullanılmıştır.

Münşî’ye göre “أَشِحَّةٌ عَلَيْكُمْ” “(Gelseler de) size karşı (yardımda) pek cimri adamlar olarak (gelirler).” (Ahzâb 33/19) âyetindeki “الشح” kelimesi cimrilik anlamına gelen “البخل” dan daha şiddetlidir. Ayrıca “الشح” hırsla cimrilik yapan kimse hakkında kullanılan bir kelimedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 280b)

Münşî, yakın anlamda kullanılan “السحاب” ve “الغمام” kelimeleri arasındaki farkı tefsirinde ortaya koyar. Ona göre, her iki kelime bulut anlamında olmasına rağmen aralarında fark bulunmaktadır. Zira “الغمام” kelimesiyle ifade edilen bulut, “السحاب” kelimesiyle ifade edilen buluttan daha serin, daha yumuşak ve daha açıktır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 10a) Kur’ân’da “الغمام” kelimesinin geçtiği yerlerde bulutun bir nimet olarak zikredilmesi de bu mana açısından uygundur. Zira İsrâilîğullarına verilen nimetlerden bahsedilirken bu kelime kullanılır. Âyet şu şekildedir; “وَوَضَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلْوٰى” “Bulutunu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin indirdik.” (Bakara 2/57) Münşî’ye göre “وَلٰكِن كُؤِنُوٓا رَبَّٰنِيْنَ” “Fakat rabbânîler (Allah’ın istediği örnek ve dindar kullar) olun derler.” (Âl-i İmrân 3/79) âyetindeki “رَبَّٰنِيْنَ” kelimesine elif ve nun ziyadesi yapılmıştır. Rabbe mensup demektir. Bu ifade Allah’ın dinine sımsıkı yapışan kişi için kullanılır ve “الحبر” kelimesinin ifade ettiği şeyin üstündedir. Zira “الحبر” Âlim demek iken bu kelime, fıkıh ilmini, siyaseti ve tebaanın maslahatını düşünme manalarını kendisinde toplamış bir kelimedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 51a)

7. Lafızların Bağlamına Göre Kelimelerin Anlam Kazanması

Abdulkâhir el-Cürcânî’ye (ö. 471/1078-79) göre, salt lafız olmak ve bağımsız bir kelime olmak açısından lafızlar arasında herhangi bir üstünlük mevcut değildir. O’na göre üstün olmanın ölçüsü, bir lafzın anlamının kendisini izleyen diğer lafızların anlamıyla uyumlu olup olmamasıdır. (el-Cürcânî, 2014: 54)

Münşî, "أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ" "Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı." (Bakara 2/187) âyetindeki "الرَّفَثُ" kelimesinin, bir erkeğin bir kadından beklediği her şeyi ifade eden câmî bir kelime olduğunu, açıkça zikredilmesi uygun olmadığından cinsel berberlikten kinaye yapıldığını söyler. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 27b) O, Aynı kelimeyi farklı bir âyette¹⁵ *Esâsü'l-Belâga* isimli eserden yaptığı nakille izah eder. Orada "الرَّفَثُ" cima anlamındadır. Tabi ki zina cinsel ilişki ile olur. Dilin zinası zina için randevulaşmayla, gözün zinası da zina için göz işareti yapmaktır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 29b) Aynı kelimeye farklı manaların verilmesi, tamamen her iki âyetin kullanıldığı bağlamla alakalıdır. Zira birinci âyette ramazan ayında iftardan imsak vaktine kadar kişinin eşiyle beraber olması kastedilirken. Diğer âyette ise gayr-i meşru ilişki yani zina kastedilmiştir.

8. Kelimelerde Anlam Değişikliği

Dil, durağan bir olgu değildir. Dil ve dilsel iletişimin en önemli araçları olan kelimeler aynen canlı organizmalar gibi, doğar, gelişir, büyür ve zamanla yok olurlar. Bu durum kelimelerin sadece ses ve lafız boyutu için geçerli değildir. Bilakis, kelimelerin anlamları da daralma, genişleme ve başkalaşma gibi çeşitli değişimlere maruz kalabilir. Hatta dildeki değişimlerin önemli bir kısmını lafızların mana boyutundaki değişimlerin oluşturduğu söylenmiştir. Kelimelerin anlamlarında görülen bu değişimlere anlam değişmesi denir. (Karagöz, 2017: 313-363) Kur'ân araştırmalarında kelimelerin anlam değişimine maruz kalma ihtimali göz ardı edildiği takdirde yanlış anlam ve anlamalar ortaya çıkabilmektedir. Kur'ân'da geçen kavramlar lügavî manada kullanılırken daha sonra terim anlamını kazanabilir. (Karagöz, 2017: 313-363) Münşî meydana gelen bu mana değişikliğinin nasıl gerçekleştiğini bazı ayetlerin tefsirinde zikretmiştir.

Örneğin; "فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ" "Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse," (Bakara 2/158) âyetinin tefsirinde Münşî, "حَجَّ" ile "اعْتَمَرَ" fiillerinin aslının kasdetmek ve ziyaret etmek manasında olduğunu, daha sonra ise her iki fiilin şer'i olarak bir ibadet için kullanıldığını ifade etmektedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 23a) Yine o, "فَإِنْ تَنَارَ عَنَّمْ فِي شَيْءٍ" "Eğer bir me-

¹⁵ "فَلَا رَفَثٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحَجِّ" Bakara 2/197.

selede çekişirseniz...” (Nisâ 4/59) âyetindeki “المنازعة” kelimesinin başlangıçta el ile çekmek anlamında kullanıldığını, daha sonra Kur’an’da bu kelimenin istiare yoluyla bir meseledeki ihtilaf için kullanıldığını ifade etmiştir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 69a)

9. Kuran Lafızlarının İşâr Ettikleri (Bildirdikleri)

Münşî, tefsirinde âyetlerdeki bazı kelime ve lafızların çağrıştırdığı veya işaret ettiği manalara değinir. Bu işârî tefsir olarak algılanmamalıdır. Zira Münşî’nin verdiği manalar âyetteki kelime ve lafızlarda var olan, biraz tefekkür ve dikkat ile ortaya çıkabilecek manalardır. Lafızlardaki bu mana, ya fiilin sıygasının o kelimeye sağladığı manadır ya da kelimenin nahvî özelliğinin manaya yansımalarıdır. Kendisi bunun için “مشعرة” ifadesini kullanır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 125a)

Münşî’ye göre, “فَلَمَّا رَأَيْتَهُ أُكْبِرْتَهُ وَقَطَّعْتَ أَيْدِيَهُنَّ” “Kadınlar Yûsuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler.” (Yusuf 12/31) âyetindeki “وَقَطَّعْنَ” fiili teksir yani çokluk sıygasındadır. Bu kalıp, el kesme olayının aşırı şaşkınlıkları sebebiyle artarda vuku bulduğunu işâr etmektedir. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 162a) Zira tefîl bâbı teksir ve mübalağa bildirir. (er-Râcihî, 1972: 34) Münşî, “الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ” “Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah’a mahsustur.” (En’âm 6/1) ayetinde Allah’ın “الَّذِي” ism-i mevsûlî ile vasıflanması üzerinde durur. Ona göre bu kullanım, bu âyette ifade edilen şeyin muhataplar tarafından bilindiğini işâr etmektedir. (el-Münşî, Süleymaniye Küt., Mihrişah Sultan, no. 19, 92b) Zira ism-i mevsuller ma’rifedir.

Münşî, “وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ” “Kur’ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.” (A’raf 7/204) âyetindeki “أَنْصِتُوا” ifadesinin dinleme maksatlı susmak manasında olduğunu söyledikten sonra bu ifadenin imama uyan kimsenin kıraati okumaması gerektiği hükmünü işâr ettiği değerlendirmesinde bulunur. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 125a) Âyet aslında, Kur’an okunurken susmamızı bizden istemektedir. Fakat Münşî, buradan hareketle kıraat esnasında imama uyanın kıraati okumaması gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Münşî’nin bu tesbiti “أَنْصِتُوا” fiilinden elde edilen fikhî çıkarımdır ve kendisi buna lafzın işâr ettiği anlam ifadesini kullanmaktadır.

10. Kurân’da Lafızların Tercihi ve Manaya Etkisi

Kur'ân'daki bir konunun başka bir sûrede veya âyette farklı lafızlarla anlatıldığını görürüz. Bu husus, Kur'ân'ın belâgat ve îcâz boyutunu ortaya koyan meselelerdendir. Bu farklılıkların arkasındaki sır ve hikmetleri keşfettikçe Kur'ân lafızlarının manayı ifade etmede kullandığı yöntem ve âyetlerdeki mana zenginliği daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. (es-Sâmerrâî, 2018: 207) Münşî, âyetlerdeki lafızların farklılığına işaret etmiş ve bu istikamette kelime ve kavramlara anlam vermiştir.

Münşî, "وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ" *"And olsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, "Âdem'e (saygı için) secde edin" dedik. İblis'ten başka hepsi secde ettiler. O, secde edenlerden olmadı."* (A'raf 7/11) âyetini tefsir ederken, aynı kıssanın farklı lafızlarla başka sûrelerde anlatıldığına işaret eder ve şu temel prensibi ortaya koyar: "Âdem'in kıssasındaki lafızların ve manaların farklı olması bu kıssanın farklı yönlerini ifade etmek içindir. Çünkü nefisler yenilenmeden zevk aldıkları için, kelimeleri değişik kalıplarda işitmekten hoşlanırlar. Şüphesiz bunda Kur'ân'a muarız olan kimsenin delillerini farklı yönlerden ortadan kaldırma, insan sözünün hilafına Kur'ân'ın lafızlarının tekrarında noksanlığın olmadığını ispat etme ve Kur'ân'ın işitme esnasında bıkkınlık vermediğine dair özelliğini açığa çıkarma söz konusudur." (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 110a)

Aynı konuda farklı fiillerin kullanımı ve mana farklılıklarıyla ilgili şu örneği verebiliriz; "وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضْرًا" *"Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmıştı."* (Bakara 2/60) Allah bu âyette suyun fışkırması için "فَانْفَجَرَتْ" fiilini, Araf sûresinde ise "فَانْبَجَسَتْ" fiilini kullanmıştır. Münşî, her iki kelimenin manalarındaki farklılığı ve sebeplerini şöyle izah etmiştir: "الانفجار" suyun bolca dökülmesi ve akması anlamındadır. Burada "الانبجاس" kelimesi kullanılmamıştır. Zira "الانبجاس" suyun ortaya çıkmasıdır. Burada "الانفجار" kelimesinin kullanılması daha belîğdir. Zira suyu talep eden Hz. Musa'dır." (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 10b) Araf sûresindeki "وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضْرًا" *"Kavmi Mûsâ'dan su istediğinde biz ona, "Asanı taşa vur" diye vahyettik. (Vurunca) taştan on iki pınar fışkırdı."* (A'raf 7/160) âyetinde suyu talep eden Musa'nın kavmidir.

Münşî, “وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ” “Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir.” (Bakara 2/233) âyetini tefsir ederken, âyette “والد” lafzı değil de “الْمَوْلُودِ لَهُ” lafzının seçilmesinin evladın babaya nispet edilmesi sebebiyle olduğunu söyler. Zaten onun izahına göre “الْمَوْلُودِ لَهُ” deki “Lam” mülkiyet lam’ıdır. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 35a)

“قَالَتْ رَبِّ اِنِّي بَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ اِذَا قَضَىٰ اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ” (Meryem), “Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?” dedi. Allah, “Öyle ama, Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece “ol” der, o da hemen oluverir” dedi.” (Âl-i İmran 3/47) Bu âyette Meryem “وَلَدٌ” kelimesini kullanırken Meryem sûresinde “غلام” ifadesini kullanmıştır. Münşî bunun sebebi olarak Meryem sûresinde kendisine Cebrail tarafından “غلام” müjdesi verilmesini zikreder. (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 48b) Böylelikle her bir yerde Âyetlerin siyakına uygun lafızlar seçilmiştir. Münşî yukarıdaki ayette yaratma anlamında “يَخْلُقُ” fiili kullanılırken Âl-i İmran sûresinde Hz. Yahyâ’nın yaratılışıyla ilgili neden “يَفْعَلُ” fiili kullanıldı? sorusuna cevap arar ve der ki: “Allah Yahya ile ilgili “يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ”¹⁶ ifadesi kullanılırken Hz. İsa ile ilgili âyette “يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ” ifadesini kullanmıştır. Çünkü Hz. İsa’nın dünyaya gelişi daha şaşılabilecek eşsiz bir hadisedir. Bu sebeple Allah’ın yoktan var etmesini ifade için “يَخْلُقُ” kullanılmıştır.” (el-Münşî, Mihrişah Sultan, no. 19, 48b) Ayrıca bu âyette Allah’ın yaratmasının iki şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır. Birincisi tedrici olarak yaratma, ikincisi de burada olduğu gibi tek bir defada yaratmadır. Münşî bu âyetin tefsirinde bir taraftan Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsirine yer verirken diğer taraftan Kur’ân lafızlarının her birinin âyete sağladığı manayı en güzel şekilde ortaya koymuştur.

Sonuç

Cemâleddîn Mehmet el-Münşî’nin *Nezîlü’t-Tenzîl* isimli tefsirinde uyguladığı kelime ve kavramları tahlil etme metodu ile ilgili yapılan bu inceleme, bu tefsirin en önemli özelliklerinden birisinin, kelime ve kavramlardaki anlam zenginliğini veciz ve anlaşılır bir şekilde izah ettiğini ortaya koymaktadır. Münşî, bunu yaparken başta kendinden önce yazılmış mufassal tefsirlerden, Arap dili ve belâgatıyla ilgili kaynaklardan faydalanmış ve kendine has sade bir üslûp benimseyerek Kur’ân’daki kelime ve kavramları izah etmiştir. Keli-

¹⁶ Bkz., Âl-i İmran 3/40.

me denilince ilk önce isimler daha sonra fiiller gelmektedir. Harfler kelime kapsamı içerisinde yer almış olsalar da tek başına anlam ifade etmeyip isim ve fiillerle kullanılıncaya bir anlam ifade ettiğinden kelime ve kavram izahında harflere yer verilmez. Harfler daha çok müstakil olarak ele alınır ve cümleye sağladığı manalar üzerinde durulur. Kur'ân'daki kelime ve kavramları izah ve anlamada en önemli kaynaklar, şüphesiz Kur'ân'ın kendisi, onu tebliğ ve tebyîn eden Allah Resûlü, Kur'ân'a ilk inanan ve onu anlayan sahabe nesli ve Kur'ân'ın indiği dili konuşan Arapların kullanımınıdır. Münşî, kelime ve kavramları izah ederken bu kaynakların tamamına başvurmuş ve bunlardan istifade etmiş bir müfessirdir. Gerek Allah Resûlü'nden gerekse sahabeden aktardığı rivâyetler, kelimelerin izahını ortaya koyacak nitelikte rivâyetlerdir. Zaman zaman Tabiîn dönemi alimlerin değerlendirmelerine de başvuran Münşî, kelimelerin izahında Arap şiiri ve Arapların kullanımını da kelime ve kavram tahlillerinde şahit olarak kullanmıştır.

Münşî, isim ve fiilleri farklı açılardan tahlil etmektedir. İsimlerin kökünü ve çoğullarını zikretmiş, benzer anlamlı kelimelerle kıyaslamalar yapmış, bazı isim ve fiillerin Kur'ân'daki genel kullanımına işaret etmiştir.

Kur'ân'ın düşünce yapısını ortaya koyan kavramların lügavî ve ıstılahî anlamlarını vermeye çalışan Münşî, kelime ve kavramların tarihi süreç içerisinde geçirdiği anlam değişikliklerine ve âyetlerin bağlama göre kazandığı anlam zenginliğine de değinmiştir.

Kaynakça

- Aydın, İsmail. (2014), *Kur'an'ın Filolojik Yorumu tarihsel Gelişim ve Sorunlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Bedeva, Abdullah. "İbn Âşûr'un Tefsirinde İstîşhâd Yöntemi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 2018, 311-331.
- el- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (2006), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru İbni Kesîr, Beyrut.
- Bursalı Mehmed Tâhir. (1972) *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar, A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, 2/20, Meral Yayınları, İstanbul.

- el-Cürcânî, Abdulkâhir. (2014), *Delailü'l-Îcâz (Söz Dizimi ve Anlam Bilim) Ter*, Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Çelik, Ahmet. "Kur'an'da Tevhid Kavramının Semantik Alanları", Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi 17, Haziran 2002, 120-144.
- Demirci, Muhsin. (2012), *Tefsir Usûlü, İfav*, İstanbul.
- Durmuş, İsmail. (2001), "İstişhâd", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 23, İstanbul: TDV Yayınları, 396-397.
- Elmalı, Hüseyin. (1994) "Ebû Temmâm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 10, İstanbul: TDV Yayınları, 241-243.
- el-Ferâhî, Abdulhamîd. (2002), *Müfredâtü'l-Kur'ân Nazarâtün Cedîdetün fî Tefsîri Elfâin Kur'âniyyetün, Dârü'l-Garb el-İslâmî*, Beyrut.
- el-Galâyînî, Mustafa. (2005), *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Güvel, Orhan. (2020), *Hamîduddin el-Ferâhî ve Kur'ân'ı Yorumlama Metodu*. Kuramer, İstanbul.
- el-Halebî, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn. (1986), *ed-Dürrü'l-Masûn Fî Ulumi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, Tahk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dârü'l-Kalem, Dimeşk.
- Hasan, Abbas. (1975), *en-Nahvu'l-Vâfi*, Darü'l-Meârif, Kâhire.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed bin Fâris bin Zekariyya. (1987), *Mu'cemü Makâyisi'l-Lüga*, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn el-Ensârî. (2004), *Şerhü Katrû'n-Nedâ ve Bellü's-Sadâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Kesîr, (1997), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr , Beyrut.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1972.
- İzutsu, Toshihiko. Tarihsiz, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev., Süleyman Ateş. Kevser Yayınları, Ankara.

- İzutsu, Toshihiko. (1991), *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, Ter., Selahattin Ayaz, Pınar yayınları, İstanbul.
- İtr, Nüreddîn. (1993), *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatü's-Sabâh, Dîmeşk.
- Karagöz, Mustafa. (2017), "Kur'ân Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eşzamanlı Semantiğin Rolü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı, XLIII, 313-363.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Ed-Dürrü'l-Mendûd fi'l-Haberî'l-Mevrûd*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, Türkçe yazmaları bölümü, Numara, 347.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. (1985), *Elfâzü'l-Cumûi'letî vusife bihâ'l-Vâhid*, thk, Süleyman İbrahim el-Âyid, Mecelletü'l-Buhûsî'l-Külliyetî'l-Lügatî'l-Arabiyyetî, Medine.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Müsennâ ve Müselles der Lugat-i Fârisî*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, Numara, 655; İstanbul: Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, 1816.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Mecmuatü'r-Resâil*, İstanbul: Âtıf Efendi Ktp., Numara, 2800.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Nezîlü't-Tenzîl*, İstanbul: Süleymâniye Ktp. Mihrişah Sultan Bölümü, Numara,19.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Ravzatü'l-Cinâs*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no. 2617, Lala İsmâil, no. 655, vr. 58-163.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Şerhü Makâmâtî'l-Harîrî*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, Numara, 384.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Telhîsü Muhtasari'l-Kudûrî*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Lâleli, Numara, 1122.
- el-Münşî, Cemâleddîn Mehmet. *Tırâzü'l-Bürde* (Tırâzü'l-İbre fi Şerhi Kasîdeti'l-Bürde), İstanbul: Nuruosmaniye Ktp., Numara, 4010, 4013.
- Önen, Hacı, (Nisan 2016), "Taberî Tefsirinde Kelime Tahlil Metodu", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı, 8, 217-233.

- Önen, Hacı, (2022), "Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler: İsfahânî ve Süyûtî Mukayesesî", *Dicle İlahiyat Dergisi* Sayı, 27, 495-513.
- er-Râcihî, Abduh. (1972), *et-Tatbîku's-Sarfiyyü*, Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut.
- er-Ragîb el-İsfahânî. (2005), *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halîl İtânî, Dâru'l-Mârife, Beyrut.
- er-Ragîb el-İsfahânî. (1999), *Tefsîrû'r-Râgîp el-İsfahânî*, Thk., Muhammed Abdulazîz Bisyûnî, Külliyyetü'l-Âdâb, Tanta.
- es-Sâmerrâî, Fazıl Salih. (2019), *Belâğatü'l-Kelime fî't-Ta'bîri'l-Kur'âniyyi*, Daru İbn Kesir, Beyrut.
- es-Sâmerrâî, Muhammed Fazıl Salih. (2019), *En-Nahvü'l-Arabiyyü Ahkâmün ve Meânin*, Daru İbn Kesir, Beyrut.
- es-Sâmerrâî, İbrâhim. (1966), *el-Fi'lü Zemânuhû ve Ebniyetühû*, Matbaatü'l-Ânî, Bağdat.
- es-Semarkandî, Ebu'l-Leys. (1993), *Tefsîru's-Semakandî (Bahrü'l-Ulûm)*, Dârü Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. (1984), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus.
- Tural, Hüseyin. (1990) "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstîşâd Meselesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 9, 67-79.
- ez-Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (1998), *Esâsü'l-Belâga*, Darü Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn. (2006), *el-İktirâh Fî Usûlün Nahv*, Thk., Abdü'l-Hakîm Atiyye, Dârü'l-Beyrûtî, Beyrut.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn. *el- İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân*. (2006), Daru İbni Kesir, Beyrut.
- et-Taberânî, Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. (1983), Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire.

Öğmüş, Harun. (2010), *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri: (II/VII. Asır Çerçevesinde)*. İsam Yay, İstanbul.

Yerinde, Âdem. (2006), "Münşî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ankara: TDV Yayınları, Cilt, 32/ 22-23.